

מעלה ומוריד — להראות שעושה כן למי שהשמים והארץ שלו.

במערבא מתנו הכי: אמר רבי חמא בר עוקבא אמר רבי יוסי ברבי חנינא: מוליך ומביא, כדי לעצור רוחות רעות.

מעלה ומוריד, כדי לעצור טללים רעים.

אמר רבי יוסי בר אבין, ואיתימא רבי יוסי בר זבילא: מזה שאמר רבי יוסי שתנופה עוצרת רוחות רעות וטללים רעים, זאת אומרת:

א-פ"ז שירי מצוה, דהיינו מצוות שהן שיריים שאינן עיקר לעכב את הכפרה, אפילו הכי חשובות הן ומעכבין את הפורענות. שהרי תנופה שירי מצוה היא, שאינה מעכבת בקרבן כמבואר ביומא דף ה א, ואף על פי כן היא עוצרת רוחות וטללים רעים.

ואמר רבא: וכן עושה את הנענועים בלולב כמו תנופה, והיינו שמוליך ומביא מעלה

ומוריד.

רב אחא בר יעקב הוה ממטי ליה ומייתי ליה, [כלומר, היה מוליך ומביא את הלולב]. אמר: דין זה הלולב גירא בעיניה דסטנא [כחץ בעיני השטן], שרואה בעיניו שאינו יכול לנתק מעלינו עול מצוות.

אמרו: ולא מלתא היא לומר כן, משום דכאשר אמרין הכי, אתי השטן לאיגרווי ביה, וימסור עצמו להשיאנו לחטוא ולעבור על מצוות ה' יתברך.

מתניתין:

מי שבא בדרך, ובשעה שהתפלל תפילת שחרית לא היה בידו לולב ליטול, לכשיכנס לביתו אם שכח ולא נטל לולבו מיד קודם סעודתו, יפסיק מאכילתו ויטול על שלחנו. כלומר, בתוך סעודתו. לא נטל לולב שחרית, יטול בין הערבים, לפי שכל היום כשר למצות לולב.

לארבע קצוות כעין שתי וערב. אבל אם מוליך לארבע רוחות ומעלה מטה נמצא שהביא לו קצוות.

ובכפות תמרים כתב, שמחלוקת זו תלויה בטעם הנענועים. שלטעם ראשון שאמרו בגמרא, שהנענוע הוא בכדי להודות ולהלל למי שהעולם שלו, די לנענע לשתי רוחות וכמו שביאר הריטב"א, שבזה כבר נודע שהקב"ה מנהיג את העולם כולו. אבל להטעם השני, שעל ידי הנענועים עוצרים טללים רעים, יש לומר שצריך לנענע לכל ד' רוחות העולם.

אופן הנענועים האם הוא על ידי כסכוס העלים או בהולכה והבאה בלבד, ראה ילקוט מפרשים.

שהביא מבעל העיטור שכתב שהעושה כן "דעת חיצוני" הוא. וכן כתב הריטב"א, שמנהג רבותיו היה להוליך לשתי רוחות העולם בלבד, שדי בכך לידע ולהודיע שהקב"ה מנהיג את העולם כולו, שהרי מי ששולט בשתי רוחות שולט גם בשאר. אולם הרא"ש עצמו כתב, שהעולם לא נהגו כן, אלא מוליכים אותו לארבע רוחות העולם, ומנהג כשר הוא, ד"האם קצרה ימינו להודות לה' שארבע רוחות שלו"?

והוסיף, כי מי שהנהיג להוליך לב' רוחות בלבד סבר שאם מוליך לארבע רוחות נראה הדבר כשתי וערב, אולם האמת היא להיפך, שאם מוליך לשתי רוחות נראה כשתי וערב, שהרי מלבד זה גם מעלה ומוריד ונמצא שמביא

גמרא:

מקשה הגמרא: אמרת: נוטלו על שלחנו, למימרא משמע דמפסיק סעודתו כדי ליטול לולב, ורמינהו [וקשה]: דשינוי גבי תפילת מנחה, שאם הגיע זמן המנחה אסור להתחיל בסעודה קודם שיתפלל. אבל אם התחילו בסעודתם קודם זמן החיוב ונמשכה סעודתם עד שהגיע זמן מנחה, אין מפסיקין סעודתם כדי להתפלל, ומדוע כאן עליו להפסיק מאכילתו לנטילת לולב?! (155)

אמר רבא: ומעיקרא מאי קשיא? דלמא בשני המקרים מדובר כשיש שהות ביום לקיים את המצוה אחר גמר הסעודה, אלא היינו טעמא, משום דהא מצות לולב דאורייתא היא ומשום כך הצריכוהו חכמים להפסיק בסעודתו לקיים המצוה שמא יאריך בסעודתו וישכח שעליו לקיימה. אבל הא תפילת מנחה דרבנן היא, ומשום כך לא החמירו חכמים להצריכו להפסיק סעודתו ולהתפלל כיון שיש שהות להתפלל אחר כך.

אלא אמר רבא: אי קשיא, הא מתניתין גופא קשיא:

שכן בתחילת המשנה שנינו: לכשיכנס לביתו נוטלו על שלחנו, אלמא משמע דמפסיק מסעודתו לנטילת לולב, ואילו הדר תני בסיפא דמתניתין: לא נטל שחרית, יטול בין הערבים, משמע שאינו חייב להזדרז ליטול מיד בכניסתו לביתו אלא רשאי לדחות את המצוה לאחר גמר סעודתו שכל היום כשר לכך, אלמא: לא מפסיק מסעודתו

מתרצת הגמרא: אמר רב ספרא: לא קשיא: הא דאמרין התם שאין מפסיקין, היינו בדאיכא שהות ביום להתפלל מנחה לאחר שיסיים סעודתו, ואילו הא דאמרין הכא שיטול על שולחנו, היינו בדליכא שהות ביום, אלא תמשך סעודתו עד שתחשך, ואם לא יטול לולב עתה, שוב לא יוכל לקיים את המצוה אחר גמר סעודתו. (156)

בהיתר, אלא מה שאמר "ואם התחילו אחר המנחה", היינו, שהתחיל קודם זמן מנחה קטנה. אבל חובת התפילה חלה עליו כבר משעת מנחה גדולה ולפיכך חשיב כהתחיל באיסור.

156. ומבואר, שאם אין שהות ביום להתפלל אחר גמר סעודתו, עליו להפסיק מאכילתו מיד, אף שיש לו עדיין זמן מרובה עד שתחשך. ובבאור הדברים כתבו האחרונים, דכל מה שהתירו לו להמשיך באכילתו אף שכבר הגיע זמן התפילה, הוא משום שלא רצו להטריחו להפסיק באמצע אכילתו. אבל כאשר בין כה וכה יצטרך להפסיק באמצע הסעודה להתפלל, לא התירו לו להמשיך לאכול עד שיקיים מצותו.

155. כך הוא ביאור קושית הגמרא על פי רש"י. וקשה, אם גבי תפילת מנחה איירי שהתחילו בסעודתם קודם זמן החיוב מה ראייה היא לכאן, הרי גבי לולב איירי שהתחיל בסעודתו אחר שהאיר היום, וכבר בא לידי חיוב לולב ואפשר שמשום כך עליו להפסיק מאכילתו ולקיימה. אבל כאשר התחיל בהיתר התירו לו לסיים אכילתו?!

ומכאן קשיא זו הוכיחו התוספות [שבת ט ב ד"ה ואם], שגם לענין מנחה איירי כשהתחיל באיסור ואפילו הכי אינו חייב להפסיק סעודתו לתפילת מנחה, וכן כתבו שם הר"ן והרא"ש. ויש מן האחרונים שפירשו כי גם רש"י כאן לא נתכוון לומר שלענין מנחה איירי בהתחיל

לכשיכנס לביתו וכו', דאי סלקא דעתך
דמיירי ביום טוב הראשון מי שרי לבא
בדרך!?

מתניתין:

מנהגם בקריאת ההלל היה שלא היו כולם
קוראים, אלא אחד קורא בקול ומוציא את
הרבים ידי חובתם.

ועל כן אמרו: מי שהיה מקרה אותו [כלומר,
קורא בפניו], עבד או שהיו אשה או קטן
מקרין אותו את ההלל, אינו יכול לצאת ידי
חובתו בקריאתם מדין "שומע כעונה" כיון
שהם אינם מחוייבים בדבר, וקיימא לן: כל
שאינ מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים
ידי חובתם, ועל כן עונה אחריהן כל מה שהן
אומרים, ויוצא ידי חובתו בקריאתו שלו.

ומכל מקום תבא לו מאירה על שלא למד
לקרוא בעצמו ונזקק לקריאת עבד וקטן. ואם
יודע היה לקרוא בעצמו תבוא לו מארה על
שמצא לו שלוחים שכאלו לקרוא על ידיהם
את ההלל לפני קונו.

אם היה גדול מקרא אותו, שאינו מחוייב
לחזור אחריו אלא יוצא בקריאתו מדין
"שומע כעונה", עונה אחריו "הללויה" על כל
דבר שאומר.

לנטילת לולב, וסתרה המשנה דבריה
מהרישא לסיפא?!

אמר רב ספרא: לא קשיא: הא סיפא
דמתניתין שהתירה לדחות את קיום המצוה
לאחר גמר הסעודה, היא בדאיכא שהות
ביום לקיים המצוה אחר הסעודה איירי. אבל
הא רישא דמתניתין, מיירי בדליכא שהות
ביום.

ואמר רבי זירא: מאי קשיא? איזו סתירה
מצא רבא בדברי המשנה? דלמא לכתחילה
מצוה לאפסוקי שמא ימשך בסעודתו וישכח
לקיים המצוה, ולכך שנינו ברישא שעליו
להפסיק מסעודתו לנטילת לולב, ומכל
מקום, אי לא פסוק יטול בין הערבים, כיון
שמעיקר הדין כל היום כשר ללולב?!

אלא אמר רבי זירא: לעולם כדאמרין
מעיקרא, שדברי רב ספרא נאמרו כדי ליישב
מה חילוק יש בין תפילת מנחה שאינו צריך
לפסוק מסעודתו כדי להתפלל, למצות לולב
שעליו להפסיק סעודתו ולקיימה. ודקשיא לך
מה הוצרך רב ספרא לחלק בין אי איכא
שהות ביום לליכא שהות ביום תיפוק ליה
דהא [לולב] הוי מדאורייתא ולכן הצריכוהו
להפסיק, ואילו הא [תפילת מנחה] דרבנן
היא ולא חששו כל כך שמא יפשע, יש
לומר, דהכא ביום טוב שני, (157) שגם מצות
לולב אינה אלא מדרבנן עסקינן. דיקא נמי,
מדקתני: מי שבא בדרך ואין בידו לולב,

דיני המתחיל באכילתו והגיע זמן קיום מצוה,
ראה בהרחבה בילקוט מפרשים.

157. כלומר, בחולו של מועד [שהרי יום טוב
שני אסור במלאכה כיום טוב הראשון],

הריטב"א. ודקדק מכאן שחולו של מועד קרוי
יום טוב, ומה שלא מזכירים של מועד בתפילה,
הוא משום שהוא מותר במלאכת האבד, וכן כדי
לחלק בין קדושת המועד שקדושתו חמורה לחול
המועד שקדושתו קלה.

מקום שנהגו לכפול כל פסוק ופסוק —
יכפול.

ונהגו כן כיון שיש בהלל פרשה שכולה כפולה במקורה: "הודו לה" נאמר תחילה וסוף. "יאמר נא", נאמר ג' פעמים. "קראתי יה", מקביל ל"ענני במרחביה". "ה' לי" נכפל פעמיים. "טוב לחסות", נכפל פעמיים. "סבבוני" — "סבבוני". "דחה" — "דחיתני". "ויהי לי לישועה" — "כל רינה וישועה". "ימין ה'" נכפל פעמיים. "לא אמות" — "ולמות לא נתנני". "פתחו לי שערי צדק" — "זה השער לה". אבל מ"אודך" והלאה אינו כפול, ויש שנהגו לכפול.

מקום שנהגו לפשוט [שלא לכפול] —
יפשוט.

מקום שנהגו לברך על ההלל, יברך, הכל כמנהג המדינה.

נמרא:

תנו רבנן: באמת אמרו [כל באמת אמרו הלכה היא שאין חולק בדבר (158)]:

בן קטן שהגיע לחינוך וחייב בברכת המזון מדרבנן, מברך לאביו ברכת המזון, (159)

ועבד מברך לרבו, ואשה מברכת לבעלה.

אבל אמרו חכמים: תבא מאירה לאדם שאשתו ובניו מברכין לו! כי ודאי, מחמת שלא למד הוא. (160)

הוא אינו מחוייב אלא מדרבנן! ותירצו, דגבי ברכת המזון מיירי שהקטן אכל שיעור שביעה, ולכן לולי שהוא קטן היה חייב מדאורייתא, וממילא הקטן שהוא חד דרבנן [כלומר, מה שחיובו הוא רק מדרבנן הוא מטעם אחד בלבד — מחמת שכל חיובו הוא משום מצות חינוך ולא מעיקר הדין], מוציא את הגדול שאף הוא חד דרבנן — שלא אכל שיעור שביעה ידי חובתו. אבל בהלל שעיקר המצוה אינה אלא מדרבנן, אם כן הקטן הוא תרי דרבנן — א. עיקר המצוה אינה אלא מדרבנן, ב. כל חיובו אינו אלא משום מצות חינוך דרבנן, ואילו הגדול הוא רק חד דרבנן, ולא אתי תרי דרבנן ומוציא חד דרבנן. ויש מן הראשונים שפירשו באופן אחר ראה בילקוט מפרשים.

160. רש"י פירש, דאיירי בבן קטן וכשלא אכל האב שיעור שביעה כמבואר לעיל. אבל הר"ן כתב, דלמאי דקיימא לן שנשים חייבות בברכת

158. רש"י. בירושלמי כלאים פרק ב הלכה א איתא: אמר רבי אלעזר: כל מקום ששנו "באמת אמרו" — הלכה למשה מסיני. וכן כתב הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשניות. אמנם מדברי רש"י בכמה מקומות [ראה בבא מציעא ס א] דקדקו שאין זו הלכה למשה מסיני בדוקא, אלא כדבריו כאן שהיא "הלכה ברורה בלא פקפוק".

159. והיינו דוקא כשלא אכל אביו אלא כזית שאינו מחוייב בברכת המזון מדאורייתא עד שיאכל שיעור שביעה. אבל אם נתחייב האב מדאורייתא אינו יוצא בברכת הקטן, "דלא אתי דרבנן ומפיק דאורייתא. [על פי סוגית הגמרא בברכות דף כ ב].

והקשו התוספות [מגילה יט ב]: מדוע אמרו לעיל שגדול אינו יוצא ידי חובתו בקריאת ההלל על ידי קטן, הרי מצות ההלל דרבנן היא, ואם כן יוציא הקטן שמחוייב מדרבנן את הגדול שאף

אמר רבא:

הלכתא גיברתא [הלכות גדולות וחשובות] ב-לז
איכא למשמע ממנהנא דהלילא. כלומר, ממנהגנו בקריאת ההלל יש ללמוד כיצד היא עיקר מצות קריאת ההלל כפי שתיקנוה חכמים וכמו שיתבאר: בזמנם שלא היו בקיאים כל כך בקריאת ההלל היה האחד קורא ומוציא את הרבים ידי חובתם והם היו עונים אחריו הללויה על כל דבר. אולם עתה שהכל בקיאים בקריאת ההלל אין אנו נוהגים לצאת ידי חובה בקריאת הש"ץ אלא כל אחד קורא לעצמו. ואפילו הכי נהגו שבכמה מקומות חוזרים אחר קריאת הש"ץ – בהודו ובאנא ה' הושיעה נא, ומכאן למדנו שמה שהיו חוזרים אחר הש"ץ אין זו הלכה דוקא לשאינם בקיאים אלא במקצת מקומות גם הבקיאים הקוראים לעצמם יש להם לחזור אחר קריאת הש"ץ, שכך היא עיקר התקנה שיהיה האחד קורא והציבור חוזר אחריו. ולהלן יתבאר באלו מקומות יש גם לבקיאים לחזור ובאלו רק לשאינם בקיאים, ובאלו מקומות תיקנו שגם הבקיאים יחזרו כדי שלא תשתכח ההלכה לשאינם בקיאים כיצד יוצאים ידי חובתם בקריאת הש"ץ.

מזה שנהגו שהוא הש"ץ **אומר הללויה והן**

הקהל שותקים, ולאחר מכן **אומרים** הם אחריו הללויה, והוא שותק, ואין הם מתחילים לקרוא עמו כסדר וכמו שעושים בשאר ההלל, למדנו **מכאן שמצוה לענות** אחר הש"ץ הללויה בפתיחת ההלל ואפילו הבקיאים שקוראים בעצמם! (161)

וממה שנוהגים שהוא **אומר** [תהלים קיג] הללו **עבדי ה'**, והן **אומרים** אחריו הללויה, **מכאן** אנו למדים שאם היה גדול מקרא אותו **עונה** אחריו הללויה.

כלומר, הנהיגו חכמים לומר פעם אחת הללויה אחר הש"ץ, כדי שלא תשתכח ההלכה במי שאינו בקי, שאם רוצה לצאת ידי חובתו בקריאת הש"ץ עליו לענות הללויה אחר כל דבר ודבר שאומר הש"ץ. (162)

ומהא דהוא **אומר**: הודו לה' והם שותקים, ואחר כך הן **אומרים** אחריו הודו לה' והוא שותק, למדנו **מכאן** שבראשי פרקים **מצוה לענות ראשי פרקים** עצמם, ולא לומר הללויה כבשאר ההלל, ולכן כאן כשחוזרים אחריו לא אומרים הללויה אלא הודו לה'. [ואף זה מעיקר הדין אין אנו צריכים לומר, שהרי הבקיאים אינם צריכים לחזור אחר הש"ץ לא הללויה ולא ראשי פרקים, אלא

שבזה אין הבקיאים מפסידים כלום, שהרי מיד לאחר מכן יתחילו באמירת ההלל כסדר, ומה איכפת להם אם אחרו מעט.

162. הקשה המאירי: הרי קיימא לן שהיוצא ידי חובתו בתפילת חבירו אינו צריך לענות כלום [ומה שעונה אמן אחר ברכתיו אין זה אלא כדין שומע ברכה מפי חבירו, ולא מחמת שיוצא ידי

המזון מדאורייתא אפשר לפרש בכך גדול, ויוצא ידי חובתו בברכתם, אלא שתבא עליו מארה על שלא למד ונזקק לשמוע ברכת אחרים. [וראה תוספות ד"ה באמת].

161. ובטעם הדבר כתב הר"ן, דכדי שידעו השאינם בקיאים שצריך לענות הללויה תיקנו שישתקו כולם בתחילת ההלל ויענו אחר הש"ץ,